

Z tradycji muzułmańskiej. Wybrane hadisy zawierające elementy biblijne ze zbiorów *Buḥārīego*, *Muslima*, *Mālika ibn Anasa* i *Tirmidźiego*¹.

Część I²

Tłumaczenie i komentarz: Ks. Krzysztof Kościelniak

1. Buḥārī, *Tafsīr*, *sūra* 32³

قال رسول الله:

« قال الله:

أعددت لعبادي الصالحين

ما لا عين رأت،

Posłaniec Boga⁴ powiedział:

„Bóg powiedział:

«Przygotowałem dla mych wiernych sług,

to co ani oko nie widziało,

¹ Wykorzystuję tekst arabski hadisów zebrany i opublikowany w *Etudes Arabes – Dossiers, Pontificio Istituto di Studi Arabi e d’Islamistica*, Roma 90(1996/1); odtąd stosowany będzie skrót tego wyboru: EAD. Inne skróty: WEHR = K. WEHR, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Beirut – London – Wiesbaden 1980; DAF = D. REIG, *Dictionnaire arabe-français, français-arabe*, Paris 1983; LANGENSCHNEIDTS = G. KROTKOFF, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der arabischen und deutschen Sprache*, Berlin, München – Wien – Zürich – New York 1994; SAP = J. DANECKI, J. KOZŁOWSKA, *Słownik arabsko-polski*, Warszawa 1996.

² Tłumaczenia nie zawierają listy tzw. „wiarygodnych przekazicieli” (*isnād*), lecz teksty właściwe (*matn*) hadisów. Na temat struktury i historii hadisów oraz analizy prezentowanych tutaj tekstów zobacz artykuł w niniejszym numerze „Polonia Sacra” pt. *Wpływy biblijne na tradycję muzułmańską. Analiza wybranych hadisów ze zbiorów Buḥārīego, Muslima, Mālika ibn Anasa i Tirmidźiego*.

³ Tekst arabski z EAD, 148-149.

⁴ رسول odnosi się do Mahometa. Termin رسول jest archaiczną formą imiesłowu biernego czasownika رسل („posyłać”). W teologii muzułmańskiej określa się słowem رسول wyłącznie te osoby, które Bóg wysyłał z posłaniem do Arabów. Natomiast ogólnosemicki termin نبي („prorok”) odnosi się do wszystkich proroków: zarówno muzułmańskich, jak żydowskich i chrześcijańskich.

و لا أُذُنٌ سَمِعَتْ ،
و لا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ .»

ani ucho nie słyszało⁵ ,
i nie ma niebezpieczeństwa dla
serca człowieka»”

2. Buḥārī, *Tawḥīd*, 9⁶

قال النبي:
« يقول الله تعالى:
أنا عند ظنِّ عندي بي ،
وأنا معه إذا ذكروني ،
فإن ذكروني في نفسه ،
ذكروته في نفسي ،
وإن ذكروني في مَلَأٍ ،

Prorok powiedział:
„Bóg⁷ Najwyższy mówi:
«Ja przebywam przy moim słudze⁸ ,
i Ja jestem z nim, kiedy Mnie
wspomina,
Gdy on wspomina Mnie w swym sercu
(duszy),
Ja [również] myślę o nim w swoim
sercu.
Jeśli wspomni Mnie wśród zebranych⁹ ,

⁵ Analogie biblijne: 1 Kor 2, 9: „ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdoła pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują” Etiologia tego wersu nie została dotychczas wyjaśniona w sposób zadowalający. Prawdopodobnie chodzi tu o jakąś kombinację Iz 64, 3 z Jr 3, 16 lub o jakiś tekst apokryficzny (najprawdopodobniej z *Apokalipsy Eliasza E. OSTY, Les épîtres de Saint Paul aux Corinthiens*, Paris 1959, 28). Wydaje się, że fragment ten w formie jakiegoś powiedzenia znany był w świecie semicko–chrześcijańskim jako parafratystyczne omówienie Iz 64,3 i Jr 3,16. Z tej racji został on przyswojony w świecie arabskim. Por. też 1 Kor 2,9 w przekładzie arabskim:

(ما لم تر عين ولم تسمع أذن ولم يخطر بال إنسان ما أدّه الله للذين يحبونه

⁶ Tekst arabski zawarty w EAD, 145.

⁷ Przy pisowni słowa „Bóg” w tłumaczeniu, a także w tekście arabskim opuszczam stosowane często przez muzułmanów Jego określenie „Wszemchny i Wspaniały”

⁸ ظنّ oznacza: opinię, myśl, ideę, pogląd, wiarę, przypuszczenie. Por.: WEHR, 583; DAF 3417–3418. أنا عند ظنِّ عندي بي – Możliwy wariant dosłownego tłumaczenia: „Ja [jestem] przy wierze mojego sługi we Mnie” Analogie biblijne do wierności ze strony Boga wobec człowieka np. Ne 9, 33; Ps 25, 10; 57, 4; 85, 11; 89, 9.

⁹ مَلَأٍ – „publicznie”, por. WEHR, 919. Analogia biblijna: Mt 10, 32.

ذَكَرْتَهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْهُمْ،

وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ بِشِبْرٍ،
تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرْعًا،
وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرْعًا،
تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا،

وَإِنْ أَتَانِي يَمْشِي،

إِتَيْتَهُ هَرْوَلَةً.»

i Ja wspomnę go pośród najlepszych z nich.

I jeśli zbliży się do Mnie o piędź¹⁰,
Ja zbliżę się do niego o łokieć¹¹

I jeśli zbliży się do Mnie o łokieć,
Ja zbliżę się do niego o długość wyciągniętych ramion¹²

Jeśli [zdecyduje się] przyjść do Mnie pieszo¹³,

Ja przybędę do niego biegiem»”

3. Muslim, *Faḍā'il*, 9¹⁴

عَنْ النَّبِيِّ
أَنَّ رَجُلًا زَارَ

أَخَاهُ فِي قَرْيَةٍ أُخْرَى،

فَأَرْصَدَ اللَّهُ عَلَى مَدْرَجَتِهِ مَلَكًا،

قَالَ: - أَيْنَ تَرِيدُ؟ -

Według Proroka:

„Pewien człowiek wybrał się w odwiedziny

do swego brata w innej wsi¹⁵

Bóg postawił na jego ścieżce anioła.

Zapytał¹⁶: - «Dokąd zmierzasz?» »

¹⁰ بِشِبْرٍ - „na piędź” (por. SAP 440) - albo odrobinę, na kawałek. Por. WEHR, 451-452.

¹¹ ذِرْعًا - łokieć, jako miara długości (różny w poszczególnych krajach arabskich; np. 0, 68 m; 0, 58 m; 0, 665 m; 0, 656 m; 0, 75 m; 0, 80 m) lub ramię. (WEHR, 309). بَاعًا - oznacza cztery razy długość łokcia (ok. 3 m) lub długość wyciągniętych ramion. (WEHR, 82). Można by zatem ten fragment w naszych realiach tłumaczyć obrazowo tworząc powiedzenie: *jeśli przybliżysz się do Boga o centymetr, to On przybliży się do ciebie o metr.*

¹² Przykład analogii biblijnej do tego wersu: 2 P 3, 9.

¹³ يَمْشِي - wskazuje na zwykły chód.

¹⁴ Tekst arabski z EAD, 145.

¹⁵ قَرْيَةٍ oznaczać może również miasteczko. Por. LANGENSCHIEDTS, 370.

قال: - أريد أخًا لي في هذه قرية

في هذه قرية،

قال: - هل لك عليه من نعمة تربتها؟ -

قال: - لا، غير أنني أحببته في الله -

قال: - فإني رسول الله

إليك بأن الله قد أحبك

كما أحببته فيه -

Odpowiedział: - «Chcę odwiedzić mego brata w tej wiosce».

- «Czy zdążasz do niego z prezentem?»¹⁷

Odpowiedział: - «Nie ja go tylko pokochałem w Bogu».

Powiedział (anioł): - «Jestem wysłańcem Boga

do ciebie, aby oznajmić tobie, że Bóg cię pokochał,

tak jak ty pokochałeś¹⁸ brata w nim¹⁹»”

4. Muwaṭṭā', Šīr, 16²⁰

سمعت رسول الله - يقول:

« قال الله - تبرك و تعال -

Słyszałem mówiącego Posłańca Boga:

„Powiedział Bóg –
Błogosławiony i Wielki –

¹⁶ قال – dosłownie „powiedział”; w niniejszym utworze tłumaczone jest w zależności od kontekstu „odpowiedział”, „zapytał”, „powiedział”

¹⁷ هل لك عليه من نعمة تربتها؟ można by dosłownie tłumaczyć: „czy masz dla niego jakąś łaską (dobro), którą(e) ty posiadasz?” Kluczowym terminem jest tutaj termin نعمة, który oznacza łaskę, błogosławieństwo, dobro, korzyść, pożytek, dobroć, łaskawość. Por. SAP, 760.

¹⁸ قد wskazuje na fakt dokonany.

¹⁹ كما أحببته فيه inna możliwa wersja: „tak jak ty pokochałeś go w Nim” Analogie biblijne: 1 J 4, 7: „kto miłuje narodził się z Boga”; 1 J 4, 12: „jeżeli miłujemy się wzajemnie, Bóg trwa w nas”; 1 J 4, 20: „kto nie miłuje brata nie może miłować Boga”

²⁰ Tekst arabski z EAD, 146.

وجبت محبتي

للمتحابين فيّ،

والمتجالسين فيّ

والمتراورين فيّ

والمتابذلين فيّ».

«Moja miłość²¹ została przyobiecana

dla tych, którzy kochają się nawzajem w Moje imię²²,

dla tych, którzy się gromadzą w imię Moje,

dla tych, którzy odwiedzają się w Moje imię,

i dla tych, którzy ofiarują sobie nawzajem (swe dobra)²³ w imię Moje»²⁴

²¹ محبة – „miłość”, „przywiązanie”, „dobroczynność”, „miłosierdzie” (treść łacińskiego słowa *caritas*, franc. *charité*), miłość ludzi, por.. DAF, 1145; SAP, 666; LANGENSCHIEDT, 448. Zatem – jak się zdaje – محبتي można by opisowo tłumaczyć zwrotem “moja wierna miłość”, tzn. miłość zawierająca całe swe bogactwo. Warto zwrócić uwagę, że współcześnie właśnie słowo محبة dotyczy „miłości Boga Ojca” w pozdrowieniu wstępnym w arabskiej, rzymsko-katolickiej wersji Mszy św.:

(„Łaska Jezusa Chrystusa, miłość Ojca i opieka Ducha Świętego ”).

²² Powtarzające się kilkakrotnie słowo فيّ dosłownie należałoby tłumaczyć „we Mnie”

²³ Imiesłowowa forma (imiesłów czynny – اسم الفاعل) – المتبابذلين należy do VI klasy. Wskazuje ona na relacje między jedną a drugą osobą.

²⁴ Cały ten *hadīṭ* posiada wyraźne analogie do Mt 18, 20: „Bo gdzie są dwaj albo trzej w imię moje, tam jestem pośród nich” Adaptacja tej biblijnej myśli jest zrozumiała w świetle akcentowanego mocno w islamie wymiaru solidarności społecznej. Być może celem podkreślenia tak ważnych dla muzułmanów więzów wspólnotowych nie wahano się wykorzystywać różnych tradycji, również mądrości biblijnej na ten temat.

(قال) رسول الله:
 يتنزّل ربّنا - تبرك و تعال -
 كلّ ليلة إلى سماء الدنيا،
 حين يبقى ثلث الليل الآخر،
 فيقول:
 من يد عوني فاستجيب له؟
 من يسألني فأعطيه؟
 من يستغفرنني فأغفر له؟

Rzekł wysłaniec Boga:
 „Nasz Pan – Błogosławiony
 i Wielki – zstępuje
 każdej nocy na firmament
 ziemi²⁶,
 gdzie pozostaje tam ostatnią
 (trzecią) część nocy²⁷
 I mówi:
 «Kto Mnie woła bym mu
 odpowiedział?
 Kto Mnie pyta, abym mu dał
 odpowiedź?
 Kto Mnie błaga o miłosierdzie,
 bym mu przebaczył?»²⁸

²⁵ Tekst arabski z EAD, 146.

²⁶ سماء الدنيا ewentualny wariant tłumaczenia tego wyrażenia w oparciu o znaczenie słowa „firmament” – „sklepienie niebieskie ziemi” سماء jako „firmament” por. DAF, 2675.

²⁷ Arabowie zawsze przywiązywali znaczenie do nocy i księżyca; podczas niej można było z mniejszą uciążliwością przemierzać pustynie. Stąd podział nocy na części: ثلث الليل الآخر. Znamienne jest to, że Bóg przemawia w trzeciej części, a więc w niedalekim odstępie czasowym od zorzy poranka.

²⁸ Analogie do tego *ḥadīṭu* znajdują się u Łk 11, 9–13, szczególnie wersy: 9 („proście, a będzie wam dane”) i 10 („każdy ..., kto prosi, otrzymuje”) oraz J 16, 23 „o cokolwiek byście prosili Ojca, da wam” Por. ten ostatni fragment Biblii w przekładzie arabskim: *إنّ كلّ ما طلبتم من آلاب بأ سمي يعطيكم*

قال رسول الله:
 «إنَّ الله - قال:
 من عادى لي ولياً،
 فقد آذنته بالحرب،
 وما تقرب إليَّ عبدي بشيءٍ أحبَّ
 بشيءٍ أحبَّ
 إليَّ مما افترضت عليه،
 وما يزال عبدي يتقرب إليَّ با لنوافل
 حتَّى أحبّه،
 فإِذا أحببته،
 كنت سمعه الذي يسمع به،
 وبصره الذي يبصر به،
 ويده التي يبطش بها،

Posłaniec Boga powiedział:
 „Zaprawdę Bóg powiedział:
 «Kto okaże wrogość wobec
 mego sługi,
 temu wypowiedziałem wojnę³⁰
 Jeśli mój sługa zbliżyłby się
 do Mnie
 z czymś, co jest Mi bardziej
 drogie
 niż to, co bym mu zarzucał³¹,
 i jeśli nadal przychodziłby do
 Mnie z oddaniem³²,
 od razu bym go pokochał.
 Jeślibym go pokochał,
 to stałbym się jego uchem,
 dzięki któremu słyszy,
 byłbym jego wzrokiem, dzięki
 któremu widzi,
 stałbym się jego ręką, którą
 atakuje³³,

²⁹ Tekst arabski z EAD, 146.

³⁰ *أذن* – „wypowiadać”, „ogłaszać”, „zapowiadać”, „przedsięwziąć” por.: WEHR, 11; DAF, 62.

³¹ Ewentualnie inne tłumaczenie „niż to, co bym mu przypisywał”

³² *با لنوافل* – odnosi się do wykonywania danego dzieła „z unieżeniem”, „z oddaniem”; w tekście występuje forma liczby mnogiej od *ناقلة* por.: WEHR, 988; DAF, 5502.

ورجله التي يمشي بها،

وإن سألتني لأعطينه،

ولئن استعاذني لأعيذنه،

وما ترددت عن شيء أنا فاعله

ترددت عن نفس عبدي المؤمن،

يكره الموت،

و أنا أكره مساءته.»

i jego nogą, dzięki której chodzi.

O cokolwiek by Mnie prosił, to by otrzymał³⁴

Jeśli szukałby schronienia u Mnie, znajdzie je³⁵

Nie zawahałem się nad niczym, co uczyniłem,

tak jak waham się nad duszą mego sługi wiernego,

który nienawidzi śmierci,

a Ja nienawidzę wodzić go na pokuszenie³⁶»”

7. Muslim, *Faḍā'il*, 9³⁷

قال رسول الله:

« إن الله يقول يوم القيامة:

Posłaniec Boga powiedział:

„Zaprawdę Bóg mówi w Dniu Zmartwychwstania³⁸.

³³ بطش – „wziąć przemocą”, „napadać”, „runąć na kogoś, coś”, „atakować z wściekłością [furia]”, „nacierać na kogoś”, „napastować kogoś”, „nacierać na kogoś” Por. DAF, 491; WEHR, 63; LANGENSCHIEDT, 74; SAP, 141.

³⁴ Dostownie وإن سألتني لأعطينه „o cokolwiek by Mnie poprosił, to dałbym mu to” اعطين jest formą trybu *energicus*.

Analogie biblijne do tego wersu: „O cokolwiek prosić Mnie będziecie w imię moje, Ja to spełnię; Mt 7,8: „każdy, kto prosi, otrzymuje”; Mk 11, 24: „o co w modlitwie prosicie, stanie się wam”; Łk 11, 9 „proście, a będzie wam dane”

³⁵ Analogia biblijna do tego wersu: Ps 9, 10; 14, 6; 37, 40.

³⁶ Analogie biblijne do tego wersu: Mt 6, 13; 26, 41; Mk 14, 38; Łk 11, 4; Jk 1, 13.

³⁷ Tekst arabski z EAD, 147.

³⁸ Odnośnie يوم القيامة wypada przypomnieć, że nauka o dniu sądu – ألد ين – należy do podstawowych tematów koranicznych. Jest ona umieszczona w perspektywie zmartwychwstania القيامة, o którym Koran wzmiankuje często.

أين المتحابون بجلالي؟

اليوم أظلم في ظلي

يوم لا ظل إلا ظلي».

«Gdzie są ci, którzy pokochali
Moją chwałę?

Dziś ocienię ich Moim
cieniem,

w dniu, kiedy nie ma cienia
ponad Mój»³⁹

8. Muslim, *Birr* 55⁴⁰

« يا عبادي إني حرمت الظم على نفسي و جعلته بينكم محرماً فلا
تظالموا،

„Moi słudzy, zaprawdę powstrzymałem się usilnie⁴¹ od niesprawiedliwości i zabraniam czynić ją wam wobec bliźnich, więc nie czyńcie niesprawiedliwości wobec nikogo⁴²,

يا عبادي كلّم ضالّ إلا من هديته فاستهدوني أهدكم،

Moi słudzy, wszyscy bładzicie, za wyjątkiem tego, którego prowadziłem drogą prawą, proście o przewodnictwo, a poprowadzę was⁴³,

يوم الدين – „dzień sądu”, يوم القيامة – „dzień zmartwychwstania” oraz (yawm al-ba‘i يوم ألبعث – „dzień przebudzenia”; ألبعث „przebudzenie” są w zasadzie synonimicznymi określeniami. Por.: L. GARDET, *Islam*, Köln 1968, 95; SAYED ALI ASHRAF, *Lexique de termes musulmans*, Traduction Dar Comboni–Cairo 1997, 11; F. DIETERECI, *Arabisches – deutsches Handwörterbuch zum Koran und Thier und Mensch*, Leipzig 1894, 17; 135.

³⁹ Analogie biblijne: Ps 36, 8: „synowie ludzcy przychodzą do Ciebie, chronią się w cieniu Twych skrzydeł” (zob. też 63, 8); 91, 1 „Kto przebywa w piecy Najwyższego i w cieniu Wszechmocnego mieszka”; Ps 145, 3; „wielkość Jego niezgłębiona”

⁴⁰ Tekst arabski z EAD, 150.

⁴¹ Kluczowym słowem w tym wersie jest حرّم, które oznacza „zabraniać”; „ogłaszać zakazany – nietykalnym”, „pozbawiać kogoś czegoś”, „odbierać komuś coś”, „zakazywać, bronić komuś czegoś” Słowa على نفسي wskazują, że ów zakaz (powstrzymywania się) odnosi się do „siebie”, czyli w tym kontekście do samego Boga.

⁴² Analogie biblijne: Mt 5, 43–46; 19, 19; 22, 37; Mk 12, 33; Łk 6, 35; J 13, 34–35; 15, 12; 15, 17; Ga 5, 14.

⁴³ Analogie biblijne: Ps 5, 9; 25, 5; 27, 11; 31, 4; 43, 3; 48, 15; 119, 35; 139, 24; Ga 5, 13.

يا عبادي كلكم جائع إلا من أطعمته فاستطعموني أطعمكم،

Moi słudzy, wszyscy cierpicie głód⁴⁴, z wyjątkiem tego, którego nakarmiłem, jeśli cierpicie głód, proście, a nakarmię was⁴⁵,

يا عبادي كلكم عار إلا من كسوته فاستكسوني أكسكم،

Moi słudzy, wszyscy jesteście nadzy⁴⁶, z wyjątkiem tego, którego przyodziałem, jeśli prosicie, aby was ubrano, przyodzieję was⁴⁷,

يا عبادي إنكم تخطئون بالليل والنهار وأنا أغفر الذنوب جميعاً فاستغفروني أغفر لكم،

Moi słudzy, zaprawdę czynicie źle nocą i w dzień, a ja odpuszczam⁴⁸ wam wszystkim winy, jeśli prosicie o przebaczenie, przebaczę wam⁴⁹,

يا عبادي إنكم لن تبلغوا ضري فتضروني ولن تبلغوا نفعي فتنفعوني،

Moi słudzy, zaprawdę nie doznacie ode Mnie szkody, a ci, którzy źle czynią przeciw Mnie, nie doznają dobra i wynagrodzą Mi to,

يا عبادي لو أن أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم كانوا على أتقى قلب رجل واحد منكم ما زاد ذلك في ملك شيئاً،

Moi słudzy, jeśliby pierwsi lub ostatni spośród was, czy to z ludzi, czy to dzinnów⁵⁰, posiadali bardziej szlachetne serca⁵¹ od najcnotliwszego spośród was, nie zyskalibyście nic w Mym królestwie.

⁴⁴ Dosłownie جائع (l. mnoga جياع) „cierpiący głód”, jako forma imiesłowu czynnego. Por. WEHR, 148.

⁴⁵ Analogie biblijne: Ps 146, 7; Ez 18, 7; Łk 1, 53.

⁴⁶ عار od عرى „być nagim”. Por. WEHR, 608.

⁴⁷ Analogie biblijne: Ez 18, 7.

⁴⁸ غفر – „przebaczać – wybaczać komuś coś”, por.: WEHR, 677; SAP, 555.

Należy podkreślić, że przeciwstawianie „żądającego, surowego Boga” islamu „obdarowującemu Bogu” Ewangelii nie oddaje islamowi sprawiedliwości: sugeruje niepoprawną alternatywę. Koran bowiem mówi ponad 700 razy o bożej litości (رحمة). Każda sura z wyjątkiem IX zaczyna się słowami بسم الله الرحمن الرحيم („W imię Boga Miłosiernego, Litościwego”). Zatem według muzułmanów Bóg jest otwarty na przebaczenie.

⁴⁹ Analogie biblijne: Lb 14, 18; Ps 99, 8; Mi 7, 18–19.

⁵⁰ Z pewnym uproszczeniem można powiedzieć, że dzinny stanowią w islamie pośrednią kategorię bytów pomiędzy światem aniołów i ludzi (posiadają cechy anielskie i ludzkie; zdaniem niektórych prawników muzułmańskich mogą żenić się z ludźmi). Zwrot „ludzie i dzinny” występuje dość często w Koranie. Zestawianie tych

يا عبا دي لو أنّ أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم كانوا على أفجر قلب
رجل واحد منكم ما نقص ذلك من ملكي شيئاً،

Moi słudzy, jeśliby pierwsi lub ostatni spośród was, czy to z ludzi, czy to dzinnów, mieli bardziej grzeszne serca od najgrzeszniejszego spośród was, to nie ujmie⁵² to nic Memu królestwu.

يا عبا دي لو أنّ أولكم وآخركم وإنسكم وجنكم قاموا في صعيد
واحد فسألوني فأعطيت كلّ واحدٍ مسألته ما نقص ذلك ممّا
عندي إلا كما ينقص المخيط إذا أدخل البحر،

Moi słudzy, jeśliby pierwsi lub ostatni spośród was, czy to z ludzi, czy to dzinnów, byli szczęśliwi i prosiliby Mnie, a Ja dałbym każdemu według ich próśb⁵³, nie pomniejszyłoby to tego, co posiadam, jak tylko o tyle, o ile zmniejsza się ocean wchodzący w morze⁵⁴.

يا عبا دي إنّما هي أعمالكم أحصيتها لكم ثمّ أوّفيكم أيّاها فمن
وجد خيراً فليحمد الله ومن وجد غير ذلك فلا يلومنّ إلا نفسه. «

Moi słudzy, jeśli takie będą czyny wasze, jak je wymieniłem, później zapłacę wam za nie sprawiedliwie⁵⁵; kto znajdzie dobro, niech chwali

grup ze sobą w tekstach religijnych tradycji islamskiej wynika z dawnych przekonań muzułmanów o możliwości wchodzenia człowieka w relacje z dzinnem.

Na temat wzajemnych relacji pomiędzy ludźmi i dzinnami według współczesnych ujęć arabskich zob. np. dzieło:

نوال السعداوي، الرجل و الجنّ، القاهرة ١٩٧٧

⁵¹ كانوا على أتقي قلب dosłownie: „mieliby bardziej cnotliwe serca”

⁵² Ważne w tłumaczeniu tego wersu słowo **نقص** posiada szeroki wachlarz znaczeniowy: „zmniejszać się”, „maleć”, „stawać się małym”, „brakować”, „nie starczać”, „nie wystarczać”, „być nieodpowiednim”, „być niewłaściwym”, „nie pasować”. W II klasie (w formie **نقص**) oznacza: „zmniejszać”, „redukować”; por.: SAP, 764; WEHR, 991.

⁵³ Idea Boga wysłuchującego prośby swych sług, obecna w tym hadisie, posiada wiele analogii biblijnych, wymienić wypada tutaj choćby wspomniany już fragment Łk 11, 9–13, szczególnie wersy: 9 („proście a będzie wam dane”) i 10 („każdy ..., kto prosi otrzymuje”) oraz J 16, 23 „o cokolwiek byście prosili Ojca, da wam”

⁵⁴ Sens: Bóg „posiada” tak wiele, że jakikolwiek dar, którym obdarza człowieka, w niczym nie pomniejsza Jego „stanu posiadania”

⁵⁵ ثمّ أوّفيكم أيّاها dosłownie: „następnie spłacę (zabiorę) je wam” lub „następnie zapłacę za nie wam” Sens: wszystko powraca do Boga. Kluczowym słowem tutaj jest **وفى**, które oznacza: „spełniać”, „wykonywać”, „realizować coś(+)”, „dotrzymywać obietnicy”, „być wiernym danemu słowu(+)”, „spłacić dług”, „pokryć

Boga, a kto znajdzie coś innego, niech nie wini nikogo innego poza sobą⁵⁶

9. Buḥārī, *Riqāq*, 38; Tirmidī, *Zuhd*, 25⁵⁷

« كن في الدنيا
كأنك غريب أو عابر سبيل. »

„Bądź w świecie
jakbyś był obcym albo
przechodniem”⁵⁸

słowem tutaj jest وفى, które oznacza: „spełniać”, „wykonywać”, „realizować coś(+)”, „dotrzymywać obietnicy”, „być wiernym danemu słowu(+)”, „spłacić dług”, „pokryć kosztą”, „być odpowiednim do (+)”, „pasować do (+)”

⁵⁶ Jest to echo myśli koranicznej. Każdy człowiek stanie sam bezpośrednio przed swym Panem. Sura XXIX, 18 stwierdza, że „na posłańcu ciąży tylko obowiązek jasnego obwieszczenia” i jest on tylko „jawnie ostrzegającym” (XLVI, 9). Zatem, jak mówi sura LIII, 38–39, „żadna dusza obciążona ciężarem nie poniesie ciężaru innej duszy; i że człowiek będzie miał tylko to, „o co się pilnie starał” (zob. też VI, 146b; XXXIX, 70). Jeszcze wyraźniej wyraża to sura II, 48: „dusza nie będzie mogła zapłacić niczym za drugą duszę, i nie będzie przyjęte jej wstawiennictwo” (zob. też XIX, 87; XXVI, 100; XXXII, 4).

⁵⁷ Tekst arabski z EAD, 162.

⁵⁸ Analogie biblijne: 2 Kor 5, 6; Hbr 11, 13 wskazują na życie człowieka, które jest tylko przejściowym pielgrzymowaniem.